

Początki Koszalina: gród czy osada?

Danuta Szewczyk

Zagadnienie początków Koszalina należy do ważnych problemów badawczych podejmowanych przez polskich archeologów i historyków po 1945 r. Fragmentaryczność źródeł pisanych i późne wzmianki o grodzie koszalińskim oraz badania archeologiczne prowadzone w kolejnych dziesięcioleciach, na terenie starówki i poza nią, tworzyły podstawę dla różnych hipotez o istnieniu grodu wczesnośredniowiecznego w Koszalinie. Jednakże negatywne wyniki prac archeologicznych weryfikowały kolejne towarzyszące im hipotezy historyków. Badania archeologiczne z ostatnich kilku lat, przeprowadzone w różnych miejscach starówki i na północ od niej na Kawim Łęgu, wnoszą potrzebę weryfikacji dotychczasowych hipotez odnośnie grodu. Niniejszy artykuł jest krótkim przeglądem dotychczasowych wyników badawczych i próbą przedstawienia nowego stanowiska w sprawie początków Koszalina.

W literaturze przedmiotu do lat 90. XX w. przyjmowano zgodnie, że we wczesnym średniowieczu Koszalin był grodem, ośrodkiem terytorialnym, powstałym prawdopodobnie w IX-X w. na bazie rozwiniętej sieci osad. Gród ten miał zabezpieczać szlak handlowy do Gdańska i ochraniać istniejącą na Górze Chełmskiej świątynię pogańską. Podobnie jak inne grody, koszaliński ośrodek miał składać się z grodu, podgrodzia i osady otwartej usługowej, późniejszej wsi Koszalin, która zapewniać miała byt kapłanom świątyni. W kwestii lokalizacji grodu i czasu jego likwidacji przedstawia się różne hipotezy, generalnie dwie. Pierwsza zakłada, że ośrodek grodowy był zlokalizowany na miejscu starówki, jego likwidacja nastąpiła w 2. poł. XIII w. w związku z lokacją na jego miejscu miasta, które przejęło po nim funkcje obronne i ziemię¹. Według drugiej, gród był usytuowany poza terenem lokacyjnego miastem, tj. starówką: na Górze Chełmskiej lub na terenie lasu miejskiego od zachodniej strony Góry Chełmskiej, lub w kierunku na północ od starówki w rejonie Kawiego Łęgu i Długiej Góry na tzw. Zapaści nad rzeką Dzierżęcinką, związany był z głównym szlakiem i przeprawą na tej rzece, lub od tego miejsca na wschód bliżej Góry Chełmskiej między drogą prowadzącą do Gdańska przez Sianów a drogą lokalną do Rokosowa².

Badania archeologiczne na szczycie Góry Chełmskiej, prowadzone w latach 1959-1962, negatywnie zweryfikowały pogląd historyków niemieckich o istnieniu tam grodu³. Również

¹ K. Ślaski, *Podziały terytorialne Pomorza w XII-XIII w.*, Poznań 1960 r., Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, t.18, z. 4, s.148-154; tenże, *Geneza Koszalina na tle osadnictwa w okresie wczesnofeudalnym*, (w:) *Dzieje Koszalina*, pod red. B. Drewniaka i H. Lesińskiego, Poznań 1967 r., s. 22-39; W. Kowalenko, *Koszalin średniowieczny*, (w:) *Z dziejów Koszalina*, Biblioteka Słupska, t. 7, Poznań-Słupsk 1960 r., s. 28-66; T. Białecki, *Powstanie Koszalina na tle zaplecza osadniczego miasta w XIII w.*, (w:) „Przegląd Zachodniopomorski”, nr 2-3, Szczecin 1966 r., s. 27-42; J. Olczak, K. Siuchniński, *Źródła archeologiczne do studiów nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem grodowym na terenie województwa koszalińskiego*, t. 2, Poznań 1968 r., s. 227-228; A. Muszyński, *Koszalin w ciągu wieków*, (w:) T. Gasztold, A. Muszyński, H. Rybicki, *Koszalin. Zarys dziejów*, Poznań 1974 r., s.16-18; A. Wirski, *Castrum w Koszalinie - kolejna hipoteza*, (w:) *Koszalin. Z dziejów miasta do 1266 r.*, t.1, Koszalin 2000 r., s. 97-130.

² C. W. Haken, *Versuch einer Diplomatischen Geschichte der Königlich Preussischen Hinterpommerschen Immediat- und vormaligen Fürst-Bischoflichen Residenzstadt Cösslín*, 1765, I, s. 35; J. E. Benno, *Geschichte der Stadt Cöselin von ihrer Gründung bis auf gegenwärtige Zeit*, Köslin 1840, 184-185; M. Wehrmann, *Vom Gollen*, (w:) „Monatsblätter”, nr 10, 1915 r., s.76-77; *Köslin-Stadtwald*: „Baltische Studien”, N. F., 40, 1938, s.365 (lokalizacja grodu w lesie miejskim); H. J. Eggers, *Die wendischen Burgwälle in Mittelpommern*, (w:) „Baltische Studien”, N. F., 47, 1960, nr 176, s. 44; J. Spors, *Lokalizacja wczesnośredniowiecznego Koszalina*, (w:) „Koszalińskie Zeszyty Muzealne”, t. 13, 1983 r., s. 23-40; tegoż: *Początki Koszalina*, (w:) „Rocznik Koszaliński”, nr 19, 1983 r., s. 41-64, oraz *Castrum Nest, domniemany gród kasztelański w Unieściu*, s. 65-81; *Czy wzmiankowane w 2. poł. XIII w. castrum Cussalyn był grodem wczesnośredniowiecznym?*, (w:) „Słupskie Prace Humanistyczne”, t.11a, 1992 r., s. 39-61; B. Popielas- Szultka, *W sprawie początków Koszalina*, (w:) „Rocznik Koszaliński”, t.22, 1992, s. 91-113 (lokalizacja grodu blisko Góry Chełmskiej między drogami do Sianowa i do Rokosowa); D. Szewczyk, *Scenariusz filmu TV Koszalin, Koszalin średniowieczny-miasto nadbałtyckie*, 1994 r.; tejże, *Cossalitz, Cusselin, Cusslin, Coeslin, Koszalin*, (w:) *Koszalin*, wyd. SKAN Koszalin 1999 r., s.7. W/w. pracach opowiedziałam się za grodem kasztelańskim, położonym na północ od starówki nad Dzierżęcinką.

³ H. W. Janocha, *Wyniki prac badawczych przeprowadzonych w latach 1959 i 1960 na Górze Chełmskiej (Krzyżance) koło Koszalina*, cz. 1, (w:) „Materiały Zachodniopomorskie”, t.12, Szczecin 1966, s. 466-468; tenże, *Wyniki prac badawczych przeprowadzonych w latach 1961 i 1962 na Górze Chełmskiej (Krzyżance) koło Koszalina*, cz. 2, (w:)

wielokrotne badania na Starym Mieście prowadzone po 1945 r., m.in. w miejscu domniemanej jego lokalizacji w rejonie ulic Mickiewicza i Asnyka, także przy ulicach Zwycięstwa, Bogusława II, Bolesława Krzywoustego, Kazimierza Wielkiego, Bolesława Chrobrego, czy też ostatnie w rejonie ulic 1 Maja i Ks. Kard. S. Wyszyńskiego, nie potwierdziły występowania śladów osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Najstarsze odkryte znaleziska pochodzą dopiero z 2. poł. XIII w., czyli z okresu powstania miasta⁴. Różne hipotezy o istnieniu grodu na terenie starówki, nie mają więc dostatecznego uzasadnienia.

J. Spors, autor drugiego poglądu, odrzucił wersję pierwszą jakoby Koszalin był grodem kasztelańskim i funkcjonował jeszcze w 2. poł. XIII w. do lokacji miasta. Założył, iż w tym czasie istniała jedynie wieś Koszalin, domniemana osada przygodowa położona w pobliżu nieegzystującego już od dawna grodu, położonego na północ od późniejszego miasta lokacyjnego. Wzmiankę o grodzie Koszalin (*Cosoniensium*) z Kroniki Wielkopolskiej z końca XIII w., według której ów gród obok innych grodów pomorskich miał zdobyć w wyprawie zbrojnej na Pomorze w 1107 r. książę Bolesław Krzywousty, autor uznał za anachronizm, ponieważ współcześnie opisujący te wydarzenia Gall Anonim nadmienił tylko ogólnie o zdobywaniu grodów pomorskich przez Bolesława, nie wymieniając ich nazw. Następnie autor przyjął, że około połowy XII w., wraz z umocnieniem więzów z Polską, wprowadzono na Pomorzu polską organizację kasztelańską, skutkiem której gród Koszalin przestał pełnić funkcje ośrodka terytorialnego i wszedł w skład większego okręgu grodowego kasztelani kołobrzeskiej. Ta zaś została zastąpiona nowym systemem landwójtowskim według wzorów niemieckich po 1248 r., gdy ziemię tę przejęli biskupi kamińscy. Spors dostrzegł, że źródła pisane z tego okresu ani razu nie wymieniają grodu w Koszalinie. W 1214 r. jest mowa tylko o wsi Koszalin położonej blisko Góry Chełmskiej w „ziemi kołobrzeskiej”, gdyby gród wtedy istniał położenie wsi określono by w stosunku do niego. Podobnie w 1248 r. wymieniono tylko ziemię kołobrzeską, w związku z przejściem jej wschodniej części przez biskupa kamińskiego Wilhelma od księcia Barnima I. Wyodrębnienie „ziemi koszalińskiej”, wzmiankowanej w 1269 r. i 1278 r., nastąpiło już po lokacji miasta (1266 r.) i wprowadzeniu nowego podziału administracyjnego - landwójtostw (od niem. Land - ziemia)⁵.

Z kolei wzmiankę w dokumencie z 1281 r. o grodzie w Koszalinie, o zamieszkujących go wcześniej kasztelanach i ostatnim z nich Dawidzie, który sprzedał cysterkom koszalińskim 6 łanów pola kasztelanów, autor uznał za grodzian, rycerzy grodowych, nie zaś urzędników grodowych. Ponieważ w analogiczny sposób określono mianem kasztelanów mieszkańców zamku biskupiego w Karlinie w 1308 r., gdy kasztelanie dawno nie istniały. Stąd autor przyjął, że wymieniony w 1281 r. gród mógł być już tylko wtórnie użytkowanym grodziskiem, lub, co uznał za bardziej prawdopodobne, kasztelem, czyli budowlą obronną zbudowaną po 1248 r., bowiem w tym czasie analogiczne grody strażnicze - zamki powstały w Unieściu, Gorzebądziu i Karlinie, które, podobnie jak Koszalin, były położone na granicach tworzącego się władztwa terytorialnego (dominium) biskupów kamińskich⁶.

Hipotezę J. Sporsa o lokalizacji grodu na północ od starówki, na terenie pradoliny rzeki Dzierżęcinki u podnóża Lange Berg - Długiej Góry, po wschodniej stronie rzeki (obecnie teren między tą górą a starą oczyszczalnią ścieków) lub naprzeciw tej góry na Kawim Łęgu, nie potwierdzili ostatecznie archeolodzy. W świetle badań archeologicznych prowadzonych w latach 80. i 90. na północ od starówki: od ul. Strumykowej wzdłuż rzeki Dzierżęcinki w kierunku jeziora Jamno, na północ od linii kolejowej między rzeką a starą drogą do wsi Jamno w rejonie Długiej

„Materiały Zachodniopomorskie”, t. 20, Szczecin 1974 r., s. 130, 146-147.

⁴ M. Sikora, *Sprawozdania z badań archeologicznych na Starym Mieście w Koszalinie*, (w:) *Sprawozdania z badań archeologicznych prowadzonych na terenie województwa koszalińskiego w latach 1967-1968*, Koszalin 1969, s. 214-220; H. W. Janocha, *Materiały archeologiczne*, (w:) *Koszalin w średniowieczu*, pod red. A. Wirskiego, Koszalin 1998 r., s. 19-21; tenże, *Początki miasta Koszalina*, (w:) *Koszalin. Z dziejów miasta do 1266 r.*, t.1, Koszalin 2000 r., s. 163-182; R. Kamiński, *Koszalin - kwartał staromiejski w świetle badań archeologicznych*, (w:) *Koszalin i Ziemia Koszalińska - Historia i Kultura*. Materiały z I Konferencji Naukowej, Koszalin 27-28 września 2002 r., pod red. W. Łysiaka, Koszalin 2003 r., s. 9-22; I. Skrzypek, *Archeologiczne badania ratownicze na terenie Starego Miasta w Koszalinie*, (w:) „Dawne Miasta” - Księga Pamiątkowa Tadeusza Nawrońskiego, Elbląg 2003 r. (w druku).

⁵ J. Spors, *Organizacja kasztelańska na Pomorzu Zachodnim w XII-XIII w.*, Słupsk 1991 r., s. 28-29, 60, 88, 209-212.

⁶ J. Spors, *Czy wzmiankowane w 2. poł. XIII w. castrum...*, s. 41, 55-56.

Góry (badania powierzchniowe) i Kawiego Łęgu (badania sondażowe), nie stwierdzono istnienia śladów grodziska, ani osady w tym ostatnim miejscu⁷. B. Popielas-Szultka odrzuciła hipotezę Sporsa o grodzie w podanym przez niego rejonie, ponieważ, zdaniem autorki, wywiódł ją z mylnej przesłanki opartej na wzmiance kronikarza Ch. W. Hakena, iż w jego czasach (XVIII w.) podnóże Długiej Góry nad Dzierżęcinką nazywało się *Gardenthal*, od słowa *gard* = gród, i że na tej górze rzekomo istniał gród Jomsborg, którego wikiem miało być Jamno. Wiadomość tę jako niemożliwą do sprawdzenia podał również J. E. Benno w XIX w. Autorka przyjęła natomiast opinię językoznawcy F. Schultza, iż nazwa *Gardenthal* pochodzi od „Garten” - ogród, a nie od grodu, tym samym interpretację Sporsa uznała za błędną⁸.

Hipoteza J. Sporsa wydaje się mało prawdopodobna, wobec negatywnych wyników badań archeologicznych na Kawim Łęgu, na zachodnim brzegu rzeki na wprost Długiej Góry (obecnie na tej górze są ogródki działkowe), prowadzonych w 1996 r. Aby ją ostatecznie zweryfikować potrzebne byłoby badania w rejonie Długiej Góry na wschodnim brzegu rzeki, wskazanym przez źródła pisane, bowiem w tym miejscu po obu stronach rzeki w badaniach powierzchniowych odkryto ślady osadnictwa wczesnośredniowiecznego (ceramikę), także, dość liczne, wzdłuż skarpy pradoliny rzecznej, przy rozwidleniu drogi lokalnej na Jamno z głównym szlakiem na Gdańsk. B. Popielas-Szultka uznała je za domniemane miejsce po dawnej osadzie, późniejszej wsi Koszalin, a J. Spors za domniemane grodzisko, lokalizując wieś Koszalin bliżej starówki, powołując się na żywą jeszcze w XVIII w. tradycję osiedla o nazwie Sidlitz - Siedlice, położonego w rejonie ob. ul. Dąbrowskiego⁹. Jednak negatywne wyniki badań sondażowych na Kawim Łęgu, z 1996 r., nie dają podstaw do uznania wspomnianych przez autorów śladów osadnictwa za osadę¹⁰.

Na obecnym etapie badań należałoby uznać, że w Koszalinie grodu wczesnośredniowiecznego na terenie starówki, ani poza nią, po prostu nie było, a jego lokalizacja na północ od starówki jest mało prawdopodobna. Natomiast nie można wykluczyć istnienia przez krótki czas w 2. poł. XIII w. kasztelu - średniowiecznego grodu strażniczego, którego śladów archeologicznych dotąd nie odkryto.

Aktualny stan badań w sprawie początków Koszalina nasunął autorce własne spostrzeżenia. Za punkt wyjścia przyjęłam potrzebę uwzględnienia ostatnich wyników badań archeologicznych na starówce (z lat 2000-2002) i Kawim Łęgu (z 1996 r.)¹¹ oraz weryfikację przyjętych dotąd niektórych założeń i wniosków badawczych. W świetle przeprowadzonej niżej analizy dotychczasowych założeń przyjmuję nową hipotezę, mianowicie o powstaniu Koszalina od osady położonej na szczycie Góry Chełmskiej.

Punktem wyjścia jest przede wszystkim założenie, iż z dotychczasowych badań archeologicznych wynika, że na terenie obecnego Koszalina miejscem o najliczniej odkrytych znaleziskach wczesnośredniowiecznych jest niewątpliwie szczyt Góry Chełmskiej (Krzyżanka) i na tym miejscu należałoby skupić uwagę.

Po pierwsze, przyjęte dotąd założenie o lokalizacji wymienionej w 1214 r. wsi Koszalin, wczesniejszej osady rzemieślniczo-targowej, położonej przypuszczalnie nad rzeką Dzierżęcinką, a więc w odległości około 3 km od Góry Chełmskiej, nie daje się dłużej utrzymać, uwzględniając przedstawioną wyżej negatywną weryfikację archeologiczną. Z kolei użyte w dokumencie z 1214 r. określenie położenia wsi Koszalin „*iuxta Cholin*” - tłumaczone jako „blisko, obok Chełmu”, oznacza też: „tuż obok, w pobliżu, bliźutko”¹², a więc nie aż 3 km. Ponadto samo określenie, jak

⁷ Wykaz stanowisk archeologicznych odkrytych w ramach badań AZP na obszarze 14-21 miasta Koszalin, Materiały Muzeum Okręgowego w Koszalinie; Materiały z badań archeologicznych w 1996 r., teczka nr 1572/k, Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum Okręgowego w Koszalinie.

⁸ B. Popielas-Szultka, *W sprawie początków...*, s. 106; patrz przyp. 7.

⁹ A. Muszyński, *Koszalin...*, 17; K. Ślaski, *Geneza ...*, s.35; J. Spors, *Lokalizacja ...*, s.33; tenże, *Jeszcze w sprawie lokalizacji wczesnośredniowiecznego grodu w Koszalinie*, (w:) „Koszalińskie Zeszyty Muzealne”, t.16, 1986 r., s. 51-52; B. Popielas-Szultka, *W sprawie początków...*, s. 100-101;

¹⁰ Patrz przyp. 7.

¹¹ Materiały z badań archeologicznych w 1996 r., teczka nr 1572/k, Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum Okręgowego w Koszalinie; I. Skrzypek, *Archeologiczne badania ratownicze na terenie Starego Miasta w Koszalinie*.

¹² K. Kumaniecki, *Słownik łacińsko-polski*, Warszawa 1975, s.283.

się wydaje, zostało użyte w innym znaczeniu, niż tylko określenie topograficzne, na co zwrócili już uwagę A. Muszyński i J. Spors¹³. Uwzględniając kontekst w jakim ta wieś występuje i adresata nadania książęcego, jest bardzo prawdopodobne że chodziło raczej o podkreślenie wciąż żywej pamięci dawnego kultu na szczycie góry i potrzebę umocnienia tu nowej, chrześcijańskiej wiary przez misję. Nie przypadkowo bowiem książę Bogusław II nadał wieś Koszalin norbertanom z Białoboków koło Trzebiatowa, ponieważ posiadali oni uprawnienia misyjne i parafialne¹⁴. Cel ten jest bardziej widoczny w kontekście prowadzonej w tym okresie działalności duszpasterskiej wśród rzesz ludności przez zakładane klasztory. Wkrótce żona księcia Bogusława II, księżna Mirosława w 1222 r. sprowadziła benedyktynów z Mogilna do kościoła św. Jana Chrzciciela w starym Kołobrzegu, a jego matka, księżna Anastazja, córka Mieszka Starego, księcia wielkopolskiego, założyła w 1224 r. klasztor norbertanek w Wyszkwie koło Trzebiatowa¹⁵.

Zatem jest bardzo prawdopodobne, że osada Koszalin znajdowała się na szczycie Góry Chełmskiej, a nie u jej podnóża, chociaż pewność w tej sprawie wyjaśniłyby wznowione badania na górze i dokładniejsze badania archeologiczne w miejscu odkrytych na północno-zachodnim podnóżu tej góry śladów osadnictwa wczesnośredniowiecznego (ceramika), na które zwróciła uwagę Popielas-Szultka¹⁶.

Po drugie, pogląd H. Janochy, badacza stanowiska na Górze Chełmskiej, iż góra ta miała wyłącznie charakter kultowy, o czym miały świadczyć odkryte pozostałości po świątyni pogańskiej i jamy paleniskowe kolidujące otaczające szczyt¹⁷, oznaczałyby usytuowanie świątyni poza miejscem zamieszkania. Świątynia chełmska byłaby więc wyjątkiem od reguły, bowiem przekazy żywociarzy biskupa Ottona, jedyne źródła pisane dotyczące jego pomorskiej misji chrystianizacyjnej, mówią o lokalizacji świątyń pogańskich w grodach, na podgrodziach, lub w osadach targowych, położonych w ich pobliżu. Tak było w Szczecinie, Kamieniu Pom., Wolinie, Kołobrzegu¹⁸. Podobnie główne świątynie Słowian Zachodnich, Swarozycy w Radogoszczy i Światowita w Arkonie na Rugii, znajdowały się w grodach, na co autor zwrócił uwagę¹⁹. Poza tym argument o kolistym układzie jam paleniskowych wokół szczytu przy świątyni, uznanych przez autora za integralną część miejsca kultu, świadczącym o wyłącznym charakterze kultowym, wydaje się nie wystarczająco przekonujący. Oglądając szczyt przy obecnej kaplicy, tj. miejsce badań, widoczny jest wyraźny kształt jego kształt, pomimo że pierwotny jego kształt mógł być nieco zmieniony podczas prac przy budowie pomnika z krzyżem w 1829 r. Tak więc układ jam wynikałby nie tyle z założenia ideowego dawnego kultu słowiańskiego, a raczej z naturalnego zbliżonego do koła kształtu tej części szczytu, widocznego jeszcze lepiej z wieży widokowej. Natomiast same jamy i znaleziska odkryte wokół nich mogły być śladami domostw rozlokowanych przy świątyni, wyróżniającej się znaczną powierzchnią (4,5 x 2,5 m).

Argumentami autora za odrzuceniem wniosku o istnieniu na górze osady, był brak wody i większej przestrzeni rozwojowej oraz odkrycie nielicznych narzędzi pracy i odpadków produkcyjnych²⁰. W literaturze przyjęto pogląd H. Janochy oprócz T. Bialeckiego, który uznał odkrycie za część osady z miejscem kultowym z IX/X-XII w²¹. Przychyłam się do ostatniego stanowiska, ponieważ postawienie problemu w sposób alternatywny, albo miejsce kultu albo osada, wydaje się nieco sztuczne, gdyż jedno nie wyklucza drugiego.

¹³ A. Muszyński, tamże, s. 15; J. Spors, *Początki ...*, s. 49.

¹⁴ Ks. W. Wójcik, „Prawa parafialne” według polskiego ustawodawstwa partykularnego do 1564 r., (w:) „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” t.3, 1957 r., z. 2, s. 163-167; J. Kłoczowski, *Zakony na ziemiach polskich w wiekach średnich*, (w:) *Kościół w Polsce*, pod red. J. Kłoczowskiego, Kraków 1966, t., s. 443, 448-449; J. Spors, *Kwestia lokalizacji wczesnośredniowiecznego Trzebiatowa*, (w:) „Materiały Zachodniopomorskie” nr 34, 1988 r., s. 69-83.

¹⁵ J. Spors, *Organizacja kasztelańska...*, s. 78; D. Szewczyk, *Zakony na Pomorzu Środkowym od XII do XVI w.*, (w:) *1000-letnie dziedzictwo chrześcijańskie Pomorza Środkowego. Katalog wystawy*. Koszalin 2000 r., s.14, 16.

¹⁶ B. Popielas-Szultka, *W sprawie początków...*, s. 107.

¹⁷ H. W. Janocha, *Wyniki ...*, cz. 1, s. 466-467; tenże, *Wyniki ...*, cz. 2, s. 92, 135, 146-147; H. W. Janocha, F. J. Lachowicz, *Góra Chełmska. Miejsce dawnych kultów i sanktuarium Maryjne*, Koszalin 1991, s.13-17.

¹⁸ Ks. G. Wejman, *Organizacja kościelna Kamienia Pomorskiego w latach 1124-1544*, Szczecin 1997, s. 107-110.

¹⁹ H. W. Janocha, F. J. Lachowicz, *Góra Chełmska...*, s.13, 15.

²⁰ H.W. Janocha, *Wyniki prac ...*, cz.2, s. 120-128, 135.

²¹ T. Bialecki, *Powstanie Koszalina ...*, s.31.

Późniejsze badania historyczne J. Sporsa i B. Popielas-Szultki wykazały bezzasadność argumentu o braku wody na szczycie góry. Okazało się, że w średniowieczu schodziły z Góry Chełmskiej dwa potoki w kierunku południowo-zachodnim do jez. Lubiawskiego, jednym z nich była dawna Dzierżęcinka i co najmniej kolejne dwa w kierunku zachodnim i północnym. Jeden z tych potoków, na wysokości obecnego osiedla Kopernika, był skanalizowany w XVIII w. i służył do końca lat 60. XX w. miastu za wodociąg. Jego ujście istnieje do dzisiaj, na południowy zachód od szczytu, po prawej stronie starej drogi na Gdańsk, około 100 m przed wieżą telewizyjną. Drugi potok miał przypuszczalnie swoje źródło od północnej strony szczytu, spływając w dół północno-zachodnim zboczem do bagna *Kicker*, położonego na północ od Skwierzynki²². Inne źródło wody znajdować się mogło na zachód od szczytu około 100 m, widnieje ono jeszcze na mapie Góry Chełmskiej z 1889 r. jako studnia, z której do 1945 r. pompowano wodę do restauracji znajdującej się na szczycie góry²³.

Oglądając szczyt, nie można również powiedzieć by brakowało w jego najbliższym otoczeniu przestrzeni rozwojowej, mając na względzie typ osady rzemieślniczo-targowej i wielkość ówczesnych osad, liczących często od kilku do kilkunastu domostw. Oprócz miejsca przy obecnej kaplicy Maryjnej, gdzie prowadzono badania, jest także miejsce w północnej i północno-wschodniej jego części w rejonie obecnej wieży widokowej i klasztoru szensztackiego, czy też na plateau w kierunku południowo-zachodnim, nieco poniżej szczytu, po obu stronach drogi bitej lub od zachodniej strony, przy dawnym źródle. Samo położenie osady na szczycie góry miało niebagatelny walor obronny. Autor podkreślił zresztą, że badania archeologiczne nie objęły całego szczytu tylko jego część, około 1/3 przy sanktuarium Maryjnym²⁴. Poza tym stanowisko było już znacznie uszkodzone, a warstwy przemieszane wskutek użytkowania tego miejsca jako cmentarza od XIII do XVI w. (odsłonięto 519 grobów)²⁵, następnie przez prace ziemne przy budowie pomnika w 1829 r. i w latach 1905-1906, gdy wywożono stąd duże ilości ziemi na budowane boisko sportowe od północnej strony szczytu. Samą tylko ceramikę wtedy wykopaną prowadzący te prace P. Schultz oszacował na ponad jeden cetnar (ok. 50 kg)²⁶. Niewątpliwie w usuniętej ziemi mogły znajdować się także większe ilości narzędzi pracy, wyrobów rzemieślniczych, monet i odpadków, o ich występowaniu w czasie prac wspomniął Schultz²⁷, które już tylko w niedużej ilości - 24 przedmioty i 34 monety - odkryto podczas badań w latach 1959-1962. Pomimo to wydobyto i tak znaczne ilości ceramiki z IX/X-XV w., najwięcej jednak z XI-XII w., co wskazywałoby że osada użytkowana była najintensywniej w interesującym nas okresie²⁸.

Biorąc pod uwagę wykopane tutaj znaleziska, zastanawia występowanie w miejscu kultowym tak dużej ilości ceramiki, nawet jeśli uwzględnimy obyczaje Słowian związane z obrzędami i wróżbami przy okazji świąt i składanie przy tym darów w świątyni oraz spożywanie posiłków przez zgromadzoną wspólnotę. Poza tym wydobyte przedmioty z IX-XII w., takie jak: krzesiwa, noże i ciosło i taśmy żelazne, bryłki żuźla z rudy darniowej, ostrogi i bełty kusz, przęślik tkacki, ozdoby z brązu, żelaza, bursztynu i szkła oraz odważnik brązowy i 34 srebrne monety, w tym najstarszy denar Kazimierza I z XII w. oraz pozostałe z XIII-XV w.²⁹, mówią raczej o

²² J. Spors, *Lokalizacja ...*, s.30-31; tenże, *O dawnych rzekach Dzierżęcince, Raduszce i Małej Raduszy (Regulacja rzeczna w rejonie Koszalina z 1274 r.)*, (w:) „Przegląd Zachodniopomorski” t. 6, 1991r., z. 1, s.164, 169; B. Popielas-Szultka, *W sprawie początków...*, s.102-105; Karta ewidencyjna terenowego zbiornika wyrównawczego wody w Koszalinie, wg St. Januszewskiego z Ośrodka Dokumentacji Zabytków w Warszawie, 1994 r. Karta jest w Wojewódzkim Oddziale Służby Ochrony Zabytków w Szczecinie Delegaturze w Koszalinie.

²³ Mapa pt. *Karte von dem zur Stadt Köslin gehörigen Forstbezirke Gollenberg ...*, J. Greeven 1889, w zbiorach Muzeum w Koszalinie, nr inw. MK/HM/242/I; .F. Schwenkler, *1266-1966 Köslin*, Lübeck 1966 r., s. 394-395.

²⁴ H. W. Janocha, *Wyniki prac ...*, cz. 1, s. 388-390; tenże, *Wyniki prac...*, cz. 2, s. 32-34.

²⁵ H. W. Janocha, *Wyniki prac...*, cz. 2, s. 66, 146-147.

²⁶ H. W. Janocha, F. J. Lachowicz, *Góra Chełmska ...*, s. 8-9. Podany przez autorów rok wydania przewodnika po Koszalinie -1915- jest błędny. Przytoczone cytaty, w polskim tłumaczeniu, pochodzą z artykułu P. Schultza, *Der Gollen als Kultstätte*, (w:) *Wegweiser und Heimatbuch von Köslin und Umgegend einschließlich seiner sechs See=Badeorte*, M. L. Bartz, Köslin 1925, s. 196-197, 200.

²⁷ P. Schultz, *Die Kapelle an der Gollenberg*, (w:) „Kösliner Zeitung”, nr 81 i 235, 1905 r.; tenże, *Aus der Kösliner Turn- und Sportbewegung*, (w:) „Kolberger Heimatsbrief” z 2.08.1958 r., 9.08.1958 r., 23.08.1958 r.

²⁸ H. W. Janocha, *Wyniki ...*, cz. 2, s. 71-73, 120-130.

²⁹ Patrz przyp. 26.

rzemiosłach i zajęciach uprawianych przez mieszkańców domniemanej osady. Czyżby kapłani z świątyni chełmskiej, która zdaniem autora znajdowała się na niezamieszkałym szczycie, mieli zajmować się garncarstwem, tkactwem, obróbką żelaza, ciesielstwem, handlem i innymi zajęciami ?

Po trzecie, wątpliwości budzą również przesłanki dotyczące powstania kościoła parafialnego na Górze Chełmskiej po 1214 r., które niejako są konsekwencją przyjętego dotychczas założenia archeologicznego. W literaturze uznano, że tradycja miejsca kultowego na Górze Chełmskiej zdecydowała o założeniu przez norbertanów kościoła parafialnego dla mieszkańców okolicznych wsi oraz, podobnie jak świątynię pogańską, również kościół parafialny założono poza osadą Koszalin na niezamieszkałym szczycie³⁰.

Nie zwrócono dotąd uwagi na zawartą w tej przesłance sprzeczność. Mianowicie, że zakładanie kościoła parafialnego poza jakąkolwiek osadą byłoby niezgodne z prawem parafialnym i praktyką ówczesnego Kościoła³¹, bowiem kościół jako ośrodek życia religijnego wspólnoty wznoszono wśród ludzi, a nie poza ich miejscem zamieszkania. Zwłaszcza nieliczne kościoły parafialne wczesnego średniowiecza były budowane w grodach, na podgrodziach bądź w osadach targowych, na ogół na miejscach pogańskiego kultu³². Tak było za bpa Ottona i 100 lat później, gdy wniesiono na Górze Chełmskiej pierwszy kościół parafialny w tej okolicy. W literaturze potwierdzono również, że św. Otton z Bambergu podczas misji pomorskiej zakładał kościoły parafialne z okręgami duszpasterskimi (parafie grodzkie) dla poszczególnych ziem, których grody były ośrodkami administracyjnymi i gospodarczymi³³. Powstało wtedy 14 kościołów w 12 miejscowościach, w tym na wschód od Odry: w Szczecinie, Pyrzycach, Kamieniu Pom., Wolinie, Kłodonie, Kołobrzegu i Białogardzie³⁴. Istotne znaczenie ma spostrzeżenie, że siedziby tych pierwszych parafii, oprócz dwóch, pokrywają się z siedzibami okręgów terytorialnych, tj. późniejszymi grodami kasztelańskimi istniejącymi w 2. poł. XII i pocz. XIII w., które wykazał J. Spors³⁵. Oznacza to, że Koszalin w czasie misji 1124-1125, tym bardziej później, był jedynie osadą nie zaś ośrodkiem grodowym, tak jak Kołobrzeg. Powyższy wniosek zaprzecza hipotezom o istnieniu grodu w Koszalinie i silnego centrum kultowego Słowian na Górze Chełmskiej, które rzekomo miało zajmować ważną pozycję wśród głównych świątyń pomorskich, do którego jednak bp Otton nie dotarł z braku czasu i peryferyjnego położenia³⁶. Hipotezy te nie mają żadnego potwierdzenia w źródłach³⁷. Gdyby faktycznie Góra Chełmska była tak silnym ośrodkiem pogańskim, z pewnością bp Otton przybyłby tutaj i jego żywociarze wspomnieliby o tym miejscu, tak jak w przypadku Szczecina, Kamienia, Wolina i innych miejsc. Zatem trasa misji była dokładnie przemyślana i w całości zrealizowana. Koszalin został pominięty, gdyż nie był ośrodkiem grodowym, bowiem misja objęła wszystkie ośrodki administracyjne tworzącego się feudalnego

³⁰ J. Spors, *Początki Koszalina*, s. 63-64; B. Popielas-Szultka, Z. Szultka, *Sanktuarium Maryjne na Górze Chełmskiej*, Słupsk 1991 r., s. 6-7.

³¹ Ks. G. Wejman, *Organizacja kościelna ...*, s. 105; Ks. W. Wójcik, „Prawa parafialne”, s. 154-156.

³² Ks. G. Wejman, tamże, s. 106-110. Autor powołuje się na prace: L. Koczego, *Misje polskie w Prusach i na Pomorzu za czasów Bolesławów*, „Annales Missiologicae”, t.6, 1934 r., s.52-186; L. Leciejewicza, *O położeniu słowiańskiego grodu w Kamieniu*, (w:) „Studia i Materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza”, t. 5, 1959 r., s. 335-341; J. Petersona, *Die Kamminer Missionkirche und ihr Weihetitel. Forschungen und Quellen zur pommerschen Kultgeschichte vornehmlich des 12 Jahrhundert*, Köln-Wien 1972 r.

³³ Ks. W. Wójcik, „Prawa parafialne”, s. 156. Autor powołuje się na prace: H. F. Schmida, *Die rechtlichen Grundlagen der Pfarrorganisation auf westlavischem Boden und ihre Entwicklung während des Mittelalters*, Weimar 1938, s. 648; T. Silnickiego, *Początki chrześcijaństwa i organizacja Kościoła na Pomorzu*, (w:) „Życie i Myśl”, t. 2, 1951, s. 580-624; Także, E. Wiśniowski, *Budowa organizacji kościelnej na Pomorzu Zachodnim w wiekach średnich*, (w:) „Novum”, t.16, 1974, s.80-81.

³⁴ Ks. G. Wejman, tamże, s. 106, przyp. 336.

³⁵ J. Spors, *Organizacja kasztelańska ...*, s. 222-227; Tamże, s. 29-30, 36-37, autor wymienia wszystkie te ośrodki grodowe, za wyjątkiem Kłodony, która straciła swoją pozycję na rzecz Trzebiatowa, i Białogardu, podległemu Kołobrzegowi.

³⁶ H. W. Janocha, F. J. Lachowicz, *Góra Chełmska...*, s.11. 19-20; A. Wirski, *Góra Chełmska w panteonie ośrodków teokratycznych Pomorza w X-XII w.*, (w:) *Koszalin. Z dziejów miasta do 1266 r.*, t.1, s.137, 156-158.

³⁷ G. Bojar-Fijałkowski, *Święty Otton z Bambergu*, Warszawa 1986 r., s.162-166, wykaz źródeł i literatury dotyczącej misji bpa Ottona.

państwa zachodniopomorskiego. Hipoteza o grodzie w Koszalinie nie ma dostatecznego oparcia również w źródłach pisanych i należałoby ją odrzucić.

Pozostaje wniosek o osadzie Koszalin zlokalizowanej na szczycie Góry Chełmskiej, od której miasto wzięło swój początek. Kluczem do tego zagadnienia jest odpowiedź na pytanie, czy kościół parafialny na Górze Chełmskiej powstał na nie zamieszkałym miejscu czy w osadzie.

1. Wymowny jest brak wzmianek o Koszalinie pomiędzy 1214 a 1266 r., tj. od nadania wsi Koszalin norbertanom do założenia miasta w nowym miejscu. Wiadomo jedynie, że w tym okresie mnisi podjęli działalność duszpasterską na Górze Chełmskiej, która stała się ośrodkiem kultu chrześcijańskiego. Poświadcza ten fakt bulla papieska z 1217 r., wymieniająca Chełm, czyli Górę Chełmską, obok Trzebiatowa i Białoboków, jako głównych ośrodków klasztoru norbertanów. Dokument potwierdzał nadanie przez biskupa i kapitułę kamieńską dziesięcin z ich posiadłości na rzecz norbertanów oraz posiadanie przez klasztor wsi z przynależnościami. Zdaniem J. Sporsa wymieniono w bulli Górę Chełmską zamiast Koszalina, ze względu na istniejącą tu placówkę norbertanów, a nie na przynależność do nich wsi Koszalin, co miało wskazywać na doniosłą rolę tego ośrodka³⁸. Autor wyszedł z założenia, że wieś znajdowała się w innym miejscu niż ośrodek.

Zapis w bulli nie wyklucza jednak innego wniosku, mianowicie, że ośrodek i wieś znajdowały się w tym samym miejscu, na szczycie góry, ale wymieniono jego nazwę, a nie wsi, ponieważ spełniał ważną rolę misyjną. Wniosek o lokalizacji wsi Koszalin w innym miejscu niż placówka chełmska, przyjęty jeszcze przed negatywną weryfikacją archeologiczną dotyczącą lokalizacji grodu i osady nad rzeką Dzierżęcinką, budzi zrozumiałe zastrzeżenia zwłaszcza gdy uwzględni się wykonywane przez ten kościół funkcje parafialne związane z cmentarzem, założonym przy nim około połowy XIII w.³⁹ Z badań archeologicznych wynika, że cmentarz na wiele lat przed powstaniem miasta służył mieszkańcom najbliższej okolicy⁴⁰. Utrzymanie powyższego założenie oznaczałoby, że zmarłych przenoszono na znaczną odległość, czyli że wsi Koszalin położonej gdzieś nad Dzierżęcinką na północ od później lokowanego miasta, do miejsca spoczynku na szczyt góry, a więc około 3 km. Taki obrzęd byłby nie tylko dalece uciążliwy, ale i czymś niezwykłym jak na tamte czasy.

2. Za lokalizacją wsi Koszalin na Górze Chełmskiej przemawiałoby również liczne występowanie w tym miejscu wczesnośredniowiecznej ceramiki słowiańskiej, z XI-XII i XIII w. (900 fragmentów na 1613 odkrytych) obok ceramiki siwej (650 fragmentów), datowanej przez H. Janochę od końca XIII do początku XVI w., przypisywanej kolonistom niemieckim⁴¹. Łączenie przez autora ceramiki siwej tylko z funkcją kaplicy pielgrzymkowej, którą rozwinęły cysterki koszalińskie w XIV w., wydaje się niezbyt dokładne, ponieważ najwcześniejsza wzmianka o pielgrzymach na Górze Chełmskiej pochodzi dopiero z 1352 r.⁴² Należałoby również uwzględnić prowadzoną akcję kolonizacyjną przez biskupów kamieńskich po 1248 r. i lokację miasta Koszalina w 1266 r. oraz występowanie w tym czasie analogicznej ceramiki siwej w Stargardzie, Trzebiatowie, Pyrzycach, Kołobrzegu, wiązanej z lokacją tych miast w 2. poł. XIII w.⁴³ Kontekst tych uwarunkowań pozwala przesunąć datowanie siwej ceramiki chełmskiej na co najmniej połowę XIII w. i wiązać ją z powstaniem kościoła na Górze Chełmskiej między 1217 a 1263 r.

³⁸ J. Spors, *Początki Koszalina*, s.49-50.

³⁹ J. Spors, *Początki ...*, s. 62, przyp. 38; H. W. Janocha, *Wyniki prac...*, cz. 2. s. 90-92. Autor ten wiąże czas powstania cmentarza z odkrytymi monetami, denarem pyrzyckim z lat 1250-1325 i dwoma denarami księcia rugijskiego Wisława II z lat 1260-1303.

⁴⁰ H. W. Janocha, *Wyniki prac ...*, cz. 2, s. 94-96 i przyp.56. Analiza antropologiczna wykazała przewagę pochówków miejscowej ludności w początkowej fazie użytkowania cmentarza w XIII w., a w XIV i XV w. obecność także pielgrzymów różnych narodowości.

⁴¹ H. W. Janocha, *Wyniki prac ...*, cz.1, 446, 450-451; tenże, *Wyniki ...*, cz. 2, s. 76-80, 116-117. Autor łączy występowanie ceramiki średniowiecznej z funkcjonowaniem kaplicy od XIII do pocz. XVI w.

⁴² B. Popielas-Szultka, *Znaczenie klasztoru cysterek koszalińskich w życiu średniowiecznego Koszalina*, (w:) *Koszalin w średniowieczu*, pod red. A. Wirskiego, Koszalin 1998 r., s. 139.

⁴³ H. W. Janocha, *Wyniki prac ...*, cz. 1, ryc. 13, s.451; tenże, cz. 2, tab. III. IV, V, s. 158-160; M. Rębkowski, *Pierwsze lokacje miast w księstwie zachodniopomorskim. Przemiany przestrzenne i kulturowe*, Kołobrzeg 2001, ryc. 61, 62, 63, s. 180-183, ryc. 64, 66, 67,68, 69, 70, s. 184, 186-190.

Ostatnio M. Rębkowski zwrócił uwagę na przykłady niemiejskich stanowisk na Pomorzu Przednim, gdzie odkryto występowanie tradycyjnej ceramiki słowiańskiej z ceramiką siwą, łącząc datowanie tej ostatniej z odkrytymi monetami, których występowanie wyznaczało jednocześnie czas zaniku ceramiki słowiańskiej⁴⁴. Stosując tę metodę do Góry Chełmskiej, można by łączyć odkrytą tutaj najstarszą monetę, denara księcia Kazimierza I z około 1170-1180 r., z początkiem występowania ceramiki siwej⁴⁵. Tym samym początek jej występowania przypadałby na koniec XII i początek XIII w., wiązałby się z przybyciem pierwszych kolonistów, bowiem w dokumencie z 1214 r., nadając wieś Koszalin norbertanom, książę zachęcał zakonników do rozwinięcia akcji kolonizacyjnej w tej wsi, gwarantując ewentualnym osadnikom wolność od danin i świadczeń publicznych⁴⁶.

3. Pewną wskazówką jest wreszcie kolejność wydarzeń następujących od 1214 do 1278 r. Przebija w nich wyraźne dążenie biskupów kamieńskich do przejścia na własność i pod swoją wyłączną zwierzchność ziemi kołobrzeskiej z okolicą Koszalina. W 1248 r. przejmują w posiadanie wschodnią część ziemi kołobrzeskiej, lecz nie wszystkie dobra są tu ich własnością, pochodzą bowiem z wcześniejszego nadania książęcego, jak dobra klasztoru białobockiego, więc starają się je przejąć na drodze zamiany. I tak 1252 r. w zamian za dziesięciny i 82 włóki we wsi Mielno w ziemi pyrzyckiej bp Herman przejął od tego klasztoru wsie Błotowo, Brodno i Parsowo położone w ziemi kołobrzeskiej⁴⁷. Wcześniej, w 1217 r. biskup i kapituła kamieńska nadały dziesięciny na rzecz ośrodka norbertanów na Górze Chełmskiej, co oznaczało rychłą zapowiedź erekcji parafii przez rządzącego diecezją⁴⁸. W 1263 r. wymieniony jest tutaj kościół parafialny z proboszczem Mikołajem, lecz ośrodek chełmski z uposażeniem z nadania książęcego należał wciąż do norbertanów. Poświadcza ten stan w 1269 r. książę Barnim I w obecności bpa Hermana, zatwierdzając norbertanom białobockim patronat nad kościołami parafialnymi w Trzebiatowie i na Górze Chełmskiej. Przed tym, w 1267 r., w mieście Koszalinie, dopiero co założonym przez bpa Hermana, pojawia się ten sam pleban Mikołaj z Góry Chełmskiej, teraz przy powstającym kościele miejskim. Oznaczało to dążenie biskupa do powołania parafii miejskiej i pozbawienie tych funkcji kościoła chełmskiego. Nie wiadomo kiedy bp Herman przejął od norbertanów wieś Koszalin z kościołem chełmskim, być może, nastąpiło to przed założeniem przez niego klasztoru cysterek w Koszalinie w 1277 r., gdyż rok później nadał cysterkom patronat nad kościołem parafialnym w Koszalinie i nad Górą Chełmską, określając ją kaplicą, tj. filią parafii miejskiej. Tym samym biskup kamieński przejął pełną zwierzchność feudalną nad okolicą Koszalina, powierzając patronat nad ośrodkiem chełmskim nowemu klasztorowi, powstałemu z jego fundacji⁴⁹.

W świetle powyższych faktów, widoczna jest zależność, iż bp Herman w 1266 r. nie mógłby nadać praw miejskich dla wsi Koszalin, ponieważ ta z kościołem chełmskim należała do norbertanów, dlatego założył miasto w nowym miejscu, by przejęło ono kierowniczą rolę gospodarczą i kościelną na granicy jego posiadłości, jakim była Góra Chełmska i rzeka Unieść. Wobec powyższego wniosek o lokalizacji osady, późniejszej wsi Koszalin na Górze Chełmskiej należałoby uznać za bardzo prawdopodobny.

4. Zapewne nie bez znaczenia na przyjętą przez archeologów interpretację odkrycia chełmskiego, miało włączenie badań archeologicznych do przygotowań obchodów 1000-lecia Państwa Polskiego. Wtedy na ziemiach zachodnich i północnych ważną rolę propagandową miały właśnie odegrać poszukiwania słowiańskich korzeni. Z badaniami na Górze Chełmskiej wiązano duże oczekiwania, gdyż włączenie ich w ramy Kompleksowej Pomorskiej Ekspedycji

⁴⁴ M. Rębkowski, tamże, s. 203.

⁴⁵ K. Ślaski, *Tworzenie się wspólnoty ustrojowej Pomorza Zachodniego z Polską*, (w:) *Historia Pomorza* pod red. G. Labudy, Poznań 1969 r., t. I, cz. 2, s.63, 80. Denar pochodzi najprawdopodobniej z mennicy książęcej w Kołobrzegu, gdzie Kazimierz I i jego brat Bogusław I bili pierwsze monety, rządząc wspólnie kasztelanią kołobrzeską. H. Janocha uznał, że denar Kazimierza I był złożony do grobu w późniejszym okresie. Taka interpretacja wydaje się bezpodstawna.

⁴⁶ A. Muszyński, tamże, s. 14-15.

⁴⁷ B. Wachowiak, Recenzja „*Dziejów Koszalina*”, pracy zbiorowej pod red. B. Drewniaka i H. Lesińskiego, Poznań 1967, (w:) „*Zapiski Historyczne*”, t. 34, z. 4, Toruń 1969 r., s. 163.

⁴⁸ W. Wójcik, tamże, s.162, 175-176.

⁴⁹ J. Spors, *Początki ...*, s.50-52, 55.

Wykopaliskowej, poprzedzone było odkryciem słowiańskiego grodu w Kołobrzegu oraz zaangażowaniem ośrodków uniwersyteckich z Poznania i Torunia. Stąd, jak się wydaje, przyjęto jednoznaczną interpretację, by nie budzić wątpliwości, czy jest to miejsce dawnego kultu czy osada słowiańska z miejscem kultowym. Niezależnie jednak od okoliczności towarzyszących temu odkryciu, stanowisko na Górze Chełmskiej należy bezsprzecznie do ważnych odkryć wczesnośredniowiecznych i średniowiecznych w Polsce, do którego znaczny wkład wnieśli archeolodzy koszalińscy. Zapewne podjęcie przerwanych przed 40 laty badań archeologicznych na tej górze, umożliwiłoby pokazanie w pełnym świetle początków Koszalina.

W konkluzji rozważań nad początkami Koszalina należałoby przyjąć, że:

1. W świetle ostatnich badań archeologicznych, na terenie starówki i poza nią, w Koszalinie nie było grodu wczesnośredniowiecznego. Przypuszczalnie istniał jedynie przez pewien czas gród strażniczy - średniowieczny kasztel, wzniesiony przez biskupów kamieńskich po 1248 r., do czasu lokacji miasta w 1266 r.
2. Badania również nie potwierdzają domniemanej lokalizacji osady nad Dzierżęcinką, późniejszej wsi Koszalin, na północ od starówki w rejonie Kawiego Łęgu.
3. Odkryte w latach 1959-1962 wczesnośredniowieczne stanowisko na Górze Chełmskiej jest najprawdopodobniej osadą rzemieślniczo-targową z miejscem kultowym, późniejszą wsią Koszalin, nadaną norbertanom białobockim w 1214 r. przez Bogusława II, pełniącą rolę ośrodka parafialnego do czasu utworzenia parafii w mieście Koszalinie w 1278 r.
4. Dotychczasowe badania dowodzą istnienia ciągłości osadniczej na terenie obecnego Koszalina, poczynając od wczesnośredniowiecznej osady na Górze Chełmskiej i śladów osadnictwa nad Dzierżęcinką, na północ od starówki, do chwili powstania miasta, które było całkowicie nowym elementem osadniczym w znaczeniu prawnym, przestrzennym i gospodarczym, nawiązując jedynie w nazwie *Cussalyn* do słowiańskiej wsi.